

Az egykori Péterffy-palota
és annak mestere.

Buda és Pest XVIII. századi szellemének művészetét a maga érintetlen szépségében már csak e kor templomai s egy-két csodálatosan megmentett világi épület tartotta fenn számunkra. Pedig a XVIII. század huszas éveiben megindult jelentősebb építkezések Mária Terézia uralkodása idejében már oly nagyarányúak voltak, hogy a két testvérváros mint művészeti centrum, a vezető szerepet teljesen magához ragadta. A török felszabadulás utáni, romokból épült s egyszerű házakból álló városképet a békés fejlődésnek és felvirágzásnak nyomába lépő magasabb művészi igények új, szebb külsőre változtatták át. Egymás után épülnek fel a díszesebb házak és paloták; azonban nem a nyugati államok gazdagságából eredő pompázó és arányaiban hatalmas palota-típusaihoz hasonlóan, hanem mint bájos, közvetlen, polgárius architektonikus megnyilvánulások, amelyeknek egyik gyöngyszeme, a még ma is fennálló ú. n. Krist-féle ház a Piarista-u. 10. sz. alatt.

E kisebbszerű palota telkén, úgyszólván mindjárt a török uralom megszűnése után Brian Mór savoyai kereskedő épített házat, mely az akkor még teljesen szabad Fő- vagy Piac-téren állott. A jelentéktelen külsejű házat, mely több tulajdonos kezén ment át, 1755-ben somoskeői Péterffy János báró királyi ítélőtáblai ülnök vette meg 6500 forintért, hogy azt lebontva, helyébe főúri palotát emeltessen.¹ Péterffy báró, mint ahogy valószínűleg az akkori főurak legtöbbje is, a város és környékének elismert művészeti irányító mesterét, a Salzburgból fiatalon Magyarországra került s Pesten letelepedett Mayerhoffer Andrászt bízta meg palotájának felépítésével. Mayerhoffer nevével Savoyai Jenő herceg félbemaradt ráckevei kastélyának befejezésénél találkozunk legelőször, aki 1724-ben pesti lakos s 1729-től kezdve városi építőmester volt. Benne véljük felismerni a régi pesti kálvária nagytehetségű mesterét is, akit egyelőre csak stíluskritikai alapon több magyarországi kastély s főleg Pestnek barokk szellemű architektonikus átalakulásával hozhatunk kapcsolatba.² A városi tanács úgyszólván állandóan

Das ehemalige Péterffy Palais
und sein Meister.

* Den Geist der Kunst des XVIII. Jahrhunderts in Buda und Pest atmen nur mehr wenige Kirchen und Profangebäude, deren Schönheit unberührt bis auf unsere Tage erhalten blieb. Schon die zu Beginn des Jahrhunderts, in den zwanziger Jahren begonnenen Bauten waren so grossangelegt, dass die beiden Städte die Führerrolle als künstlerisches Zentrum des Landes völlig an sich gerissen haben. Die nach der Türkenbefreiung auf Trümmern erbaute Stadt wies einfache Häuser auf und konnte, Dank der friedlichen Zeiten, höhere künstlerische Ziele vor Augen halten, eine erfreuliche Umwandlung erleben. Nacheinander entstanden vornehme Häuser und Paläste; sie schliessen sich aber nicht dem auch in seinen Proportionen gewaltigen Palasttyp des reicheren Westens an, sondern sind in ihrer Unmittelbarkeit anmutige Äusserungen einer bürgerlich-architektonischen Gesinnung. Eine Perle dieser Kunst ist das noch heute bestehende sog. Krist'sche Haus in der Piaristengasse N° 10.

An Stelle dieses Hauses wurde gleich nach Aufhören der Türkenherrschaft vom savoyischen Kaufmann, Mauritz Brian ein Haus erbaut, dessen Front auf den zu jener Zeit noch ganz freien Haupt- oder Marktplatz schaute. Das unbedeutende Haus wechselte mehrmals den Besitzer und gelangte im Jahre 1755 um 6500 Gulden in den Besitz des Barons Johann Péterffy von Somoskeő, der das alte Haus niederreißen liess und an dessen Stelle einen hochadeligen Palast errichtete. Baron Péterffy — wie die meisten Mitglieder des Adels seiner Zeit — hat mit dem Bau seines Palastes den aus Salzburg in jungen Jahren nach Ungarn eingewanderten, in Pest wohnhaften und hochgeschätzten Meister, Andreas Mayerhoffer beauftragt. Diesen Namen finden wir zum ersten Male bei der Fortführung des Schlosses Herzog Eugens von Savoyen in Ráczeve. Mayerhoffer war im Jahre 1724 schon Pester Einwohner,

* Anmerkungen und Quellenangaben siehe im ungarischen Text.

foglalkoztatta mesterünket, kinek neve ott szerepel a piaristák és a hatalmas Sötér (Söttör)-kúria építkezésénél is. Ugyancsak Mayerhoffer építette át 1759-ben a mai Károlyi-palota helyén állott gróf Barkóczy Ferenc, akkor még egrí püspök fényes palotáját, mely kilenc napig Mária Teréziát is vendégül látta pesti látogatása alkalmával.³

Péterffy báró palotájának építése 1756-ban veszi kezdetét s a mester nevét az a jegyzőkönyvileg is felvett szerződés nevezi meg, melyet egy felállítandó tűzfal ügyében a szomszédos ház tulajdonosa, Merzinger János gyógyszerész özvegye kötött a palota építőmesterével, Mayerhofferrel. 1756-ban jelent meg ugyanis a városnak azon rendelete, hogy mint más városokban is a gyakori tűzvészek terjedésének megakadályozására, az építőmesterek kötelesek legyenek itt is az újonnan épülő házakat tűzfalal ellátni. A legapróbb részletekre is kiterjedő szerződés záradéka rendkívül fontos adattal gazdagította barokk művészetünk anyagát, mert nemcsak az építés idejét, hanem a mestert is megnevezi.⁴

Mire a belső berendezéssel is elkészültek, a palota ura, a somoskeői Péterffy báró ág utolsó tagja meghalt s a tulajdonjog átszállott felesége, szül. Neffezer Karolin bárónőre. 1782-ben végrendeletileg Oberg Antonia bárónő kapta meg a palotát a hozzátartozó rétekekkel együtt, melyet 1800-ban 26,000 forintért a Macedóniából Pestre telepedett dúsgazdag görög kereskedőnek, Macsenka Constantinnak adott el. Macsenka halála után özvegye ismét férjhez ment Grabovszky Athanáz kereskedőhöz s így került a palota ennek a családnak birtokába, mely még ma is sokaknak, mint a Kötő-utcai Grabovszky-kúria maradt vissza emlékezetükben. 1888-ban vétel útján Krist Ferenc vendéglős lett tulajdonosa s a Krist-család örökösei gondozzák és kegyelettel őrzik még ma is a szűk és magasra feltöltött utca modern házai közé rejtett barokk-rokokó emlékeink egyik hazai ékességét.

Az egyemeletes zárt, tömegszerű épület keskeny homlokzatának művészi megoldásával sokáig pompázó díszje volt a forum civitatisnak (1. kép). Síkszerűen kezelt falfelületének ritmusát, gazdagságát, festőiségét azonban csak az alig kiemelkedő középrizalit kapuzatából szétáradó architektonikus szabadság és nyugtalanság adja meg. De e kapuzat kétoldali pilléreiből kiemelkedő hermatörzsű atlaszok nem az általánosan elterjedt szokásnak megfelelően az erkélytartó pillérfőt vagy gerendázatot támasztják alá, hanem élesprofilú konzolokat tartanak fejük fölött, ami kissé játékosá teszi architektonikus funkciójukat. S éppen ezen sajátosság fűzi palotánkat Grassalkovich Antal gróf hatvani kastélyának kapuzatához (2. kép), mely viszont a pesti Jeszenovszky Sámuel kamarai ügyész palotájának (a mai Franklin-Társulat háza, Egyetem-

seit 1729 städtischer bürgerlicher Maurermeister. Vielleicht dürfen wir in seiner Person auch den hochbegabten Schöpfer der Pester alten Kalvarienerotunde vermuten, und verläufig können wir ihn — nur auf stylkritischer Basis — mit mehreren Adelschlössern Ungarns, sowie mit der durchaus barockgesinnten Umwandlung des Pester Stadtbildes in Verbindung bringen. Der städtische Magistrat beschäftigte beständig unsern Meister, der auch das Palais des Grafen Franz Barkóczy umbaute im Jahre 1759.

Der Bau des Baron Péterffyschen Palais' beginnt im Jahre 1756; den Namen des Meisters enthält jener, auch protokollarisch eingetragene Vertrag, welchen in Angelegenheit einer zu errichtenden Feuermauer die Besitzerin des Nachbarhauses, Witwe des Apothekers Johann Merzinger, mit Mayerhoffer geschlossen hatte. 1756 erschien nämlich eine Verordnung, wonach wegen der häufigen Feuersbrünste die neuerbauten Häuser — wie auch in anderen Städten Europas — mit einer Feuermauer versehen werden sollten. Der sehr eingehend verfasste Vertrag bereichert mit ausserordentlich wichtigen Angaben die Kenntnis unserer Barockkunst, insofern er nicht nur die Bauzeit angibt, sondern auch den Meister benennt.

Während der Inneneinrichtung des Hauses ist dessen Erbauer, letztes Mitglied der Baron Péterffyschen Familie, gestorben und der Besitz des Hauses fiel seiner Witwe, einer Baronin Karolina Neffezer zu. Im Jahre 1782 erbt die Baronin Antonie Oberg das Palais und veräußerte dasselbe um 1800 für 26,000 Gulden an den reichen griechischen Kaufmann Constantin Macsenka. Nach dessen Tod heiratete seine Witwe den Kaufmann Athanas Grabovszky und dadurch gelangte das kleine Palais in den Besitz jener Familie, deren Namen sie noch heute in vieler Erinnerung führt. 1888 kaufte der Gastwirt Franz Krist das Haus und seine Nachfahren behüten bis heute mit treuer Sorgfalt die in der engen und aufgeschütteten Gasse zwischen moderne Häuser verborgene Zierde unserer Barockdenkmäler.

Das einstöckige, in sich abgeschlossene Gebäude mit der feinen, künstlerischen Lösung der schmalen Fassade war seit langer Zeit ein Stolz des Forum Civitatis. (Abb. 1.) Dem Portale des kaum hervortretenden Mittelrisalites entströmt jene Luft architektonischer Freiheit und Grosszügigkeit, welche der flächenhaft gehaltenen Wand malerischen Rhythmus und Reichtum verleiht. Die aus den Pfeilern zu beiden Seiten des Portales emporragenden Atlanten stützen nicht, wie allgemein üblich, die Pilasterkapitälé des Balkons, oder das Gebälk, sondern halten über ihren Köpfen scharfprofilirte Konsolen, wodurch ihre architektonische Funktion ein wenig ins

utca 4.) eredeti kapuzatával mutat szorosabb kapcsolatot s amelynek építési idejét a telekkönyvi adatok alapján 1758–59-re tehetjük (3. kép). De

Spielerische übergleitet. Gerade diese Eigenart verbindet unser Palais mit dem Portale des Grassalkovich-Schlusses zu Hatvan, (Abb. 2.)

1. kép.

Erdélyi felvetele, Budapest.

Abb. 1.

nemcsak a kapukiképzésben bontakozik ki leg-erősebben Mayerhoffer alkotó erejének egyéni vonása, hanem az egész középrizalit megfogalma-

welches hinwieder mit dem Portale des Pester Hauses in der Egyetemgasse N° 4 nähere Verwandtschaft aufweist. (Abb. 3.) Diese Individualität

zási módjában is. Ugyanis a ballusztrádos erkély hangsúlyát felfelétörekvésében egy nyugalmasabb, lefojtott, józan befejezésű középrész váltja fel, amely lizénák és dísznélküli, megnyúlt, hármas ritmikájú ablaksorával mintegy csökkenti a szétáradó mozgalmasság erejét. Az oldalak ablaklezáródásai már díszesebbek s egy magasra tolt, csak az ablakközépre kiterjedő keskeny koronázó ívből állanak, melyet kétoldalról a sarkok kagylós és virágfüzéréses volutáira helyezett vázák fognak körül. Csaknem azonos megoldással találkozunk a két év előtt lebontott Grassalkovich Zsuzsanna-ház (Veres Pálné-utca 8. sz.) kapuzatá-

der Kunst Mayerhoffers entfaltet sich nicht nur in der Portalbildung, sondern auch in der Konzeption des ganzen Mittelrisalites. Der stärkere Vertikaldrang des Erkers mit seiner expansiven Bewegungstendenz wird durch einen ruhigeren gedämpfteren Mittelteil in seiner Wirkung gemildert. Die seitlichen Fensterabschlüsse sind schon zierlicher und bestehen aus einem hochgeschobenen, nur auf die Mitte sich ausdehnenden schmalen, krönenden Bogen, welchen von beiden Seiten auf muschelartige und mit Guirlanden versehene Voluten aufgesetzte Vasen abschliessen. Eine beinahe identische Lösung zeigt die Dekora-

2. kép.

Abb. 2.

3. kép.

Abb. 3.

nak lezáró díszítésében is, ami még jobban igazolja a helyi kölcsönhatásokat, esetleg szerzőközösséget.

Az összefogó lezárást a plasztikai díszekkel koronázott tympanon adja meg, melynek gazdag térkitöltésében oly elemeket vélünk találni, amit Mayerhoffer stílusára, ha már ilyenről beszélhetünk, jellemzőnek tartunk. Azok a trofeáktól körülvevő, vagy játékos puttók, avagy az erőt szimbolizáló ágaskodó állatok által tartott éleszegélyű címerek, melyek eddig a hatalmi öntudatnak voltak hirdetői, itt egészen más értelmet kaptak. A házastársak egyesített címerei bizonyos benső tartalommal, elágazó naturalisztikus virágfüzérek és gazdagvonalú rokokók

tion des Portals des vor zwei Jahren niedergerissenen Grassalkovich-Hauses in der Veres Pálnégasse, was die Wechselwirkung dieser Schöpfungen sowie ihre vielleicht gemeinsame Autorschaft noch mehr bekräftigt.

Durch das mit plastischem Schmuck gekrönte Giebelfeld erhält das Palais einen zusammenhaltenden Abschluss. In der reichen Füllung des Giebels finden wir Elemente, welche für den Styl Mayerhoffers, — soweit wir solchen bereits feststellen dürfen — sehr charakteristisch sind. Die mit Trophäen umgebenen oder spielenden Putten, oder die scharfkantigen Wappen, welche durch die Kraft symbolisierende, sich bäumende Tiere gehalten werden und bisher Verkünder des

díszek egymásbafonódásával hatalmas, pompázó dekorációként kerülnek a homlokzatra. És ebben a helyi stílust megteremtett virágcsokorszerű

Machtbewusstseins waren, erhalten hier einen ganz anderen Sinn. Das vereinigte Wappen der Eheleute mit der innigen Verflechtung der natura-

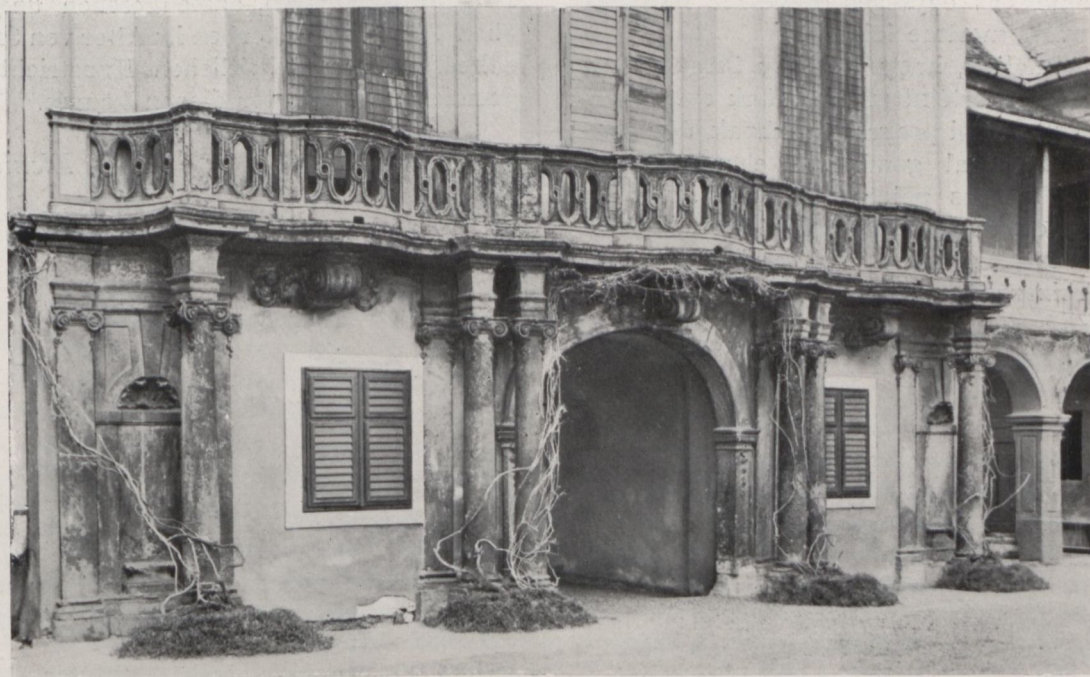

4. kép.

Abb. 4.

gazdag tömörségben van valami a magyar díszítőművészet felfogásából, ami erősen emlékeztet ötvös- és hímzőművészetünk naturalisztikus orna-

listisch verzweigten Blumengewinde und der reichen Verzierungen wird hier zu einer pomphaften Dekoration. Und in dieser reichen und

5. kép.

Abb. 5.

mentikájának duzzadva pompázó játékára. Amint itt a Péterffy- és Neffczér-család egyesített címerei foglalnak helyet az oromzaton, hasonló szellemben és elrendezésben találjuk meg a báró

dichten Fülle zeigt sich die lokale Eigenart der ungarischen dekorativen Kunst, welche stark an das üppig-prunkvolle Spiel der Ornamentik unserer Goldschmiedekunst und Stickerei erinnert.

Rudnyánszky J. által átépített nagytétényi kastélyon (4. és 5. kép), a báró Podmaniczky-testvérek aszódi kastélyának két szárnyépületén s báró Bujanovszky rákoskeresztúri kastélyán az alapítócsaládok festői címeres dekorációját is, melyek mind az 50-es, 60-as években nyerték nagy részben még ma is megőrzött eredeti alakjukat.

Már a díszítő részletek, korábban felismert szerkezeti egyezőségek s egyéb adatok következtetése révén is e kastélyokban egy körülbelüli időmegegyezést és szerzőségbeli közösséget kell feltételeznünk a pesti Péterffy-palotával, mely, mint Mayerhoffer hiteles alkotása, biztos támpontot ad az általa közvetített hatások és egyénisége ösztönadó szerepének felismerésére (5. kép). Annyi bizonyos, hogy a hildebrandti körből kikerült mester Magyarországon egy átvett formanyelvből érlelte ki egyéni művészetét. Megjelenése mégis új irányt jelentett hazai barokk építészetünkben, mert nemcsak mesterének, Hildebrandtnak hatását visszatükröztető alkotásokkal, hanem egy közös nevezőre hozható sajátos helyi formamegnyilatkozással is elég gyakran találkozunk emlékműanyagunkban. S ha csak annyit is elfogadjunk, hogy a Péterffy-palota annak az építészeti szellemnek egyik hajtása, amit mi Grassalkovich-stílusnak nevezünk, akkor e fontos probléma megoldásánál joggal gondolhatunk Mayerhofferre, aki mintegy félszázados, kizárólagosan magyarországi működésével (81 éves korában halt meg Pesten) ennek az egységes művészeti iránynak egyik alapvető mestere lehetett.

Ha elgondoljuk, hogy mintegy ötven év óta mennyi művészi értékű műemlékünk esett áldozatul városrendezési programmunknak, úgy bizonyos aggodalommal gondolunk e még ma is hangulatkeltő bájos palota jövőjére is, mert az elmúlt idők ezen ittmaradt emlékének mihamari eltűnésével ismét szegényebbek leszünk egy értékes kultúrbizonyágunkkal.

Réh Elemér.

So wie hier der Giebel durch die vereinigten Wappen der Familien Péterffy und Neffezer ausgefüllt wird, so finden wir an dem durch Baron J. Rudnyánszky umgebauten Schlosse in Nagytétény (Abb. 4. und 5.), auf den Seitenflügeln des Baron Podmaniczky-Schlusses in Aszód und auf dem Baron Bujanovszky-Schlosse in Rákoskeresztúr die malerische Wappendekoration in ähnlicher Weise angebracht.

Auf Grund solcher Einzelheiten sowie der schon früher erkannten konstruktiven Übereinstimmungen müssen wir eine beiläufige Gleichzeitigkeit dieser Schlösser, sowie gemeinsame Autorschaft mit dem Péterffy-Palais voraussetzen, welches für weitere Folgerungen als authentisches Werk Mayerhoffers einen sicheren Anhaltspunkt gibt. (Abb. 5.) So viel steht fest, dass der Meister aus dem Kreise Hildebrandts in Ungarn sich niederlassend aus einer übernommenen Formsprache hier seine individuelle Kunst entfaltete. Sein Erscheinen bedeutet eine neue Richtung in unserer heimatlichen Architektur, wir begegnen viele solche Werke, welche die Wirkung des Meisters bezeugen und in ihrer Eigenart auf gemeinsamen Nenner zu bringen sind. Wenn wir nur so viel annehmen, dass das Péterffy-Palais ein Sprössling jener architektonischen Richtung ist, welche wir Grassalkovich-Styl nennen, so können wir bei Lösung dieses wichtigen Problems mit Recht an Mayerhoffer denken, der mit seiner etwa fünfzigjährigen, ausschliesslich ungarländischen Tätigkeit (gestorben im Alter von 81 Jahren in Pest) dieser einheitlichen Kunstrichtung als grundlegender Meister dienen konnte.

Elemér Réh.

¹ 1714-ben ismét egy kereskedő, Vyshay (Vizay) János Gottfried tulajdonába ment át a ház, melyet 1737-ben Stehr Krisztián paszományos vett meg. 1745-ben a ház újból eladásra került s ekkor a szomszédos piaristák azt maguknak szerezték meg, hogy annak helyén templomukat felépíthessék, amit a város tanácsa alapító oklevélben is biztosított számukra. A város azonban akadályokat gördített a terv kivitele elé s így a piaristák kénytelenek voltak a házon túladni, melyet Papićs János városi ügyész vásárolt meg 1755-ben csak azért, hogy azt jó áron eladhassa. (Székesfővárosi Levéltár Telekkönyvei. — Takáts Sándor: A főváros alapította budapesti piarista kollegium története. 1895. — Friedreich Endre: A budapesti piarista telek története. 1914.)

² V. ö. Réh Elemér: Adatok a régi pesti kálvária történetéhez. (Archæologiai Értesítő XLIII. 202. old.)

³ Pesti tanácsi jegyzőkönyvek. Székesfőv. Levélt.

⁴ «... Ich habe obstehende Punkta in meiner Person also eingegangen, das ich zwar je ehender, je besser Ihro gnaden meines Herrn unterschrift und consens darüber der Frauen Märtzingerin procuriren will, in dessen aber aus ob angezogener ursach, weillen ich das gebau ohne grösten schaden meines Herren nicht aufhalten kan, thue mich hiemit obligiren, es möge der consens meines Bau-Herren der (Titl.) H. Barons auf die Puncta accediren od nicht, so bin ich in nahmen meiner auf alles und jedes verbunden Pest den 21-ten July 1756. Andreas Mayrhoffer Bürgl. Maurer Meister.» (Székesfőv. Levélt. Tanácsi jegyzőkönyv 1756.)